

HUSZÁR ÁGNES

A GONDOLATTÓL A SZÓIG

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XL.

HUSZÁR ÁGNES

A GONDOLATTÓL A SZÓIG

A beszéd folyamata a nyelvbotlások tükrében

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2005

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ XL.

Sorozatszerkesztő:
KISS GÁBOR

Lektorálta:
GÓSY MÁRIA
KASSAI ILONA

ISSN 1419 6603
ISBN 963 7094 19 9

© TINTA Könyvkiadó, 2005
© Huszár Ágnes, 2005

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
0. A HIBAELEMZÉS MINT KUTATÁSI MÓDSZER	11
1. A NYELVBOTLÁS	15
1.1. Meghatározás	15
1.2. A nyelvbotlásban részt vevő elemek; tipológia	16
1.3. A nyelvbotláskutatás módszerei	22
1.3.1. Mi a különbség az on line és az off line korpuszok összetételében? ...	23
1.3.2. Mit tudhatunk meg az on line és az off line korpuszokból?	25
1.3.3. Kísérletileg kiváltott nyelvbotlások	26
1.4. Megjósolhatók-e a nyelvbotlások?	29
1.4.1. A hangzó alakra vonatkozó kritériumok	29
1.4.2. A lexikai elemek érintettsége	32
1.4.3. A tipizálás nehézségei	33
1.5. Előfordulási gyakoriság	36
1.6. Az önkorrekción	38
2. A NYELVBOTLÁSHOZ HASONLÓ JELENSÉGEK	41
2.1. A „nyelvemen van” jelenség	41
2.2. Az elírás (kézi és gépi)	42
2.3. A félreolvasás	45
3. A TÉMA KUTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE	46
3.1. Az előzmények: Meringer és Wundt	46
3.2. Az elszólás a freudi elméletben	48
3.3. A beszédprodukción kutatása a kognitív paradigmában	51
3.3.1. Az autonóm szeriális (moduláris) modellek	52
3.3.1.1. Fromkin modellje	53
3.3.1.2. Stemberger modellje	54
3.3.1.3. Garrett modellje(i)	54
3.3.1.4. Shattuck-Hufnagel modellje	56
3.3.1.5. Levelt modellje	57
3.3.2. Az interaktív (párhuzamos információfeldolgozó) modellek	59
3.3.2.1. A PDP-modellek	60
3.3.2.2. Az aktivációterjedés modellek előzményei: a kognitív architektúrák és a komputációs modellek	61
3.3.2.2.1. Dell aktivációterjedés modellje	63

3.4. Az autonóm (szeriális) és az interaktív (párhuzamos feldolgozási) modellek összehasonlítása	65
3.5. Szociális modellek	67
3.5.1. Herrmann rendszerszabályozó modellje	68
4. A BESZÉDPRODUKCIÓ FOLYAMATA A KONCEPTUSTÓL A HANGZÓ BESZÉDIG	70
4.1. A beszédprodukciónak biológiai alapjai	70
4.2. Az agyi tevékenység modellálása. A mentális lexikon	73
4.2.1. A konceptus szintje	73
4.2.2. A lemma szintje	76
4.2.3. A lexéma szintje	78
4.2.4. A sorbarendezés szintje	80
4.2.5. A megvalósulás	80
5. A TERVEZÉSI SZINTEK ÜZEMZAVARAI: A NYELVBOTLÁSOK	83
5.1. A szintaktikai-szemantikai egység (lemma) megtalálásának zavarai	83
5.1.1. A szerkezetkeveredés	85
5.1.2. A freudi elszólások – a lemmatalálás sajátos zavarai	87
5.2. A fonetikai terv (lexéma) megtalálásának zavarai	89
5.2.1. Tulajdonnevek	91
5.2.2. Malapropizmusok	94
5.2.3. Szóalakvegyülések	96
5.2.4. Multikauzális nyelvbotlások	97
5.2.5. Beszédhangcserék	98
5.3. A sorbarendezés zavarai	99
5.3.1. A tagmondathatáron belül létrejövő sorbarendezési hibák	99
5.3.1.1. Kiesés	99
5.3.1.2. Betoldás	101
5.3.1.3. Helycserék: anticipációk, perszeverációk és metatézisek	102
5.3.1.3.1. A helycserék (anticipációk, perszeverációk, metatézisek) gyakorisági mutatói	104
5.3.2. A tagmondat határait átlépő sorrendi hibák	106
5.3.2.1. A mondatátszövődés	107
5.3.2.2. Elmaradt vagy fölös negáció	108
6. EGY MAGYAR NYELVŰ KÍSÉRLET TAPASZTALATAI	110
A FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM JEGYZÉKE	116
MUTATVÁNYOK EGY MAGYAR NYELVŰ ON LINE KORPUSZBÓL	126

Szüleimnek

ELŐSZÓ

Jelen monográfia annak az értekezésnek alaposan átdolgozott és kibővített változata, amellyel 1999-ben habilitáltam a Pécsi Tudományegyetem Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Programjában. A beszédprodukciónról szőtt gondolataim formálódásában nagy szerepet játszottak azok a szakmai beszélgetések, amelyeket a szóban forgó program akkori vezetőjével, Szépe Görggyel és a 2001 óta jogutódként működő Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetőjével, Kassai Ilonával, a habilitációs értekezés opponenseivel, Gósy Máriával és Komlói Lászlóval, valamint a doktori iskola vonzaskörében dolgozó más nyelvész kollégákkal folytattam. Gósy Mária mint számos írássom lektora és szerkesztője harcostársként vett részt abban a küzdelemben, amelyet a beszédprodukciónak a megértéséért folytattam.

Sokat köszönhetek azoknak az inspiratív beszélgetéseknek és elektronikus levélváltásoknak, amelyeket Bánréti Zoltánnal, Gocsál Ákossal, Szende Tamással és Szépe Judittal folytattam.

A kéziraton végzett munka során igyekeztem érvényesíteni azokat az értékes tanácsokat, amelyeket két lektoromtól kaptam. Hálásan gondolok Kassai Ilonára, aki kétszer is tüzetesen átolvasta a kéziratot és mind a koncepcióra, mind a nyelvi megformálásra vonatkozó javaslataival hozzájárult színvonalasabbá és érthetőbbé tételéhez.

Külön köszönet illeti a Tinta Könyvkiadó igazgatóját, Kiss Gábort és munkatársait a kézirat szeretetteljes gondozásáért.

Budapest, 2004. október 31.

Huszár Ágnes